

BURSA'DA YAZILMIŞ TIP METİNLERİNDE AĞIZ ÖZELLİKLERİNE DAİR

Hatice ŞAHİN*

ÖZET

Eski Anadolu Türkçesi, üzerinde gerçekleştirilen bilimsel araştırmaların sayısı azımsanmayacak düzeyde olmakla beraber hala bu dönem için cevaplandırılması gereken sorular bulunmaktadır. Son yıllarda ortaya atılan ve cevabı bulunmaya çalışılan sorulardan biri Eski Anadolu Türkçesinin ilk olarak nerede ve ne zaman başladığıyla, diğeri ise bu Türkçeye kaynaklık eden ağızların belirlenip belirlenemeyeceğiyle ilgilidir. Araştırmacılar, XIII. yy. Türkçesinin ilk eserlerinin Orta Anadolu Bölgesinde yazılmış olmasını önemli bir ipucu olarak değerlendirmişlerdir. Anadolu'da eser veren ilk müelliflerin Konya ve Kırşehirli olması yazı dilinin bu yöre ağızına dayanmış olabileceğini düşündürmüştür, ancak bazı ses özellikleri açısından bakıldığında bu düşüncenin zayıfladığı görülmüştür. Bu durumda daha fazla EAT metninin bu gözle incelenmesi, daha fazla ağız derlemelerinin yapılması ya da yapılmış olanların EAT metinleriyle karşılaştırılması gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Bursa, -Konya ve Kırşehir'den sonra gelse bile-XIV. yüzyıldan itibaren siyaset ve kültür merkezi olması sebebiyle önemi göz ardı edilemeyecek bir şehirdir. Bursa'da yaşayan ve eser yazan bilim adamları ve sanatçıların Eski Anadolu Türkçesine katkıları da aynı öneme sahiptir.

Bu makalede XV. yüzyılda Bursa'da yazıldığı düşünülen, Bursa kütüphanelerinde bulunan tıp metinlerinden hareketle Bursa yerli ağızları özelliklerinin bir karşılaştırma denemesi sunulacaktır. Özellikle +LA zarf ekinin bugün Bursa ağızlarında kullanılıyor olması bu karşılaştırmanın asıl çıkış noktasıdır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Tıp Metinleri, +LA Zarf Eki.

---

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, hatices@uludag.edu.tr

ABSTRACT

On Dialect Features of Medical Text Written in Bursa

The number of scientific research on the Old Anatolian Turkish is not less but there are questions to be answered during this period. One of these questions is where is the first and when the start of Old Anatolian Turkish. The other is related to source of the Turkish can be identified or can not be identified. The investigators evaluated as an important clue of central Anatolia Religion of the first pieces 13th century. First of authors who live in Anatolia, they are from Konya and Kırşehir, it suggests that relied on the written language of this mouth area but some features have been shown to weaken this idea. In this case, it should be inspected visually more Old Anatolian texts, must be made more dialect examinations or some studies should be compared with Old Anatolian texts.

In this case from the 16th century Bursa is important due to the political and cultural center even if it comes from after Konya and Kırşehir. Scientists and artists who live and write their works in Bursa. Their contributions of Old Anatolian Turkish has the same importance.

In this paper will be presented in a comparison tria of dialects features of Bursa region with medical texts from the Bursa library which it has been written 16th century. Especially +IA adverb suffix to be used today in Bursa dialects and this is the real starting point of this comparison.

Key Words: *Old Anatolian Turkish, Medicine Texts, +IA adverb suffix.*

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuzlar tarafından kurulan ve gelişen ilk yazı dili olması açısından büyük önem taşımaktadır. Eski Anadolu Türkçesi yanında Eski Türkiye Türkçesi, Eski Osmanlıca son zamanlarda da Eski Oğuz Türkçesi terimleriyle de karşılanmaya çalışılan bu Türkçe üzerinde gerçekleştirilen bilimsel araştırmaların sayısı azımsanmayacak düzeyde olmakla beraber hala bu dönem için cevaplandırılması gereken sorular bulunmaktadır.

Bu sorulardan bir tanesi, Eski Anadolu Türkçesinin ilk olarak nerede ve ne zaman başladığı ile ilgilidir.

“Oğuzcaya dayalı yazı dilinin Anadolu dışında mı Anadolu’da mı teşekkül ettiği hususu tartışmalıdır. Ancak teşekkül ettiği yer, bu yazı dilinin bir Oğuz ağzına dayandığı gerçeğini değiştirmez. Eğer yazı dili Anadolu dışında meydana gelmişse Anadolu’daki ilk eserlerin hangi kültür merkezinde –Konya, Kırşehir, Amasya, Tokat vs. yazıldığı ağız-yazı dili ilişkisi bakımından önemli değildir. Çünkü zaten var olan yazı dilinin kültür merkezinin ağzı ile aynı olması beklenemez. Olsa olsa zaman içinde yazı dili, o kültür merkezinde konuşulan ağızdan beslenmiş olabilir. Ama yazı

dili Anadolu'da meydana gelmişse o zaman kaynak ağzı Anadolu'da aramak anlamlı olabilir. Bu ağız, yazı dilinin meydana geldiği kültür merkezinde konuşulan ağız olmalıdır.”¹

Bir başka soru ise son zamanlarda üzerinde daha çok durulmaya başlanan Eski Anadolu Türkçesine kaynaklık eden ağızların belirlenip belirlenemeyeceği ile ilgilidir.

“13. Yüzyılda orta Anadolu'da oluşan Oğuz ağzına dayalı yeni Türk yazı dilinin ilk eserleri bütün Oğuz Türkmenlerin ortak dil kaynaklarıdır. 13. yüzyılda yaşadıkları kesin olan Sultan Veled ile Yunus Emre Orta Anadolu'dandır. Yakın zamanlara dek 13. yüzyılda yaşadıkları düşünülen ancak son zamanlardaki araştırmalarla 14. yüzyıla ait olabilecekleri tahmin edilen Hoca Dehhani, Şeyyad Hamza ve Ahmed Fakih de Orta Anadolu'dandır. Oğuz yazı dilinin ilk iki büyük eseri ise Orta Anadolu'daki Kırşehir'dendir. ... Demek ki Anadolu'da yeni bir yazı dilinin oluşmasında Orta Anadolu'nun özellikle Kırşehir'in ve Babai ailesinin mühim yeri vardır.”²

Anadolu'da eser veren ilk müelliflerin Konya ve Kırşehirli olması yazı dilinin bu yöre ağzına dayanmış olabileceğini düşündürmekle birlikte bazı ses özellikleri açısından bakıldığında bu düşüncenin zayıfladığı görülmektedir.³ Konuyla ilgili bazı makaleler yazılmış, bildiriler sunulmuş ama sorunun cevaplandırılabilmesi için daha fazla EAT metninin bu gözle incelenmesi, daha fazla ağız derlemelerinin yapılması ya da yapılmış olanların EAT metinleriyle kıyaslanması gerektiği de vurgulanmıştır.

Bu açıdan bakıldığında Bursa'nın -Konya ve Kırşehir'den sonra gelse bile-14. yüzyıldan itibaren siyaset ve kültür merkezi olması, Bursa'da yazılan çok sayıda eserin bulunması ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen bazı özelliklerin bugün özellikle temiz ağız olarak nitelendirilebilecek, yabancı etkilere en az maruz kaldığı düşünülen dağ köylerinde kullanılan ağızlarda bulunması dikkat çekici bir durumdur.

EAT metnlerinin ortaya koyduğu dil, tam olarak standartlaşmış bir dil görüntüsü vermemektedir. Bu yazı dilini kesinlikle temsil eden bazı fonetik ve morfolojik özelliklerin yanında aynı metin içinde bile aynı ses, şekil veya söz için farklı biçimler tercih edilebilmektedir.

---

¹ Leyla KARAHAN, “Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olma Sürecine Dair Düşünceler” *Aşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu-Bildiriler-*, 1-2 Kasım 2013 Kırşehir, s.219

² Ahmet Bican ERCİLASUN, “Oğuz Türkmen Dil Kaynakları” *Makaleler, Dil- Destan-Tarih-Edebiyat*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.231

³ Leyla KARAHAN, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s.159

“Eski Anadolu Türkçesi metnlerinin hemen hepsinde görülen birçok ortak özellik vardır: Damak n’si, ünlülerde dudaklılaşma, -(y)UbAn, -(y)IcAk zarf-fiil ekleri, -gIl emir-istek morfemi, dudak, iñen, durişkelimleri vs. Bu durum, o dönemin eserlerinde ortak, standart veya standartlaşmaya başlamış bir edebi yazı diliyle karşı karşıya olduğumuzu gösterebilir. Ancak her zaman durum böyle değildir. Eski Anadolu Türkçesi metnlerinde aynı ses, şekil veya söz için bazen birden çok varyantın tercih edildiği de görülür: ú>ð, gelürven, gelürem~gelürin, çek~dart- vs.”⁴

Bu durumda Eski Anadolu Türkçesi metnlerinin hangi ağza dayandığının belirlenmesinin dışında bu metinlerin hepsinin standart bir dil özelliği göstermediği ve farklı ağızlardan bazı unsurları kendine mal ettiği son derece açıktır. 13. ve 16. yüzyıllar arasında Azerbaycan ve Türkiye coğrafyasında yazılmış eserlerin dilinin gösterdiği diyalektolojik dağılımın sınıflandırma denemeleri yapılmış, üç ağız grubu belirlenebilmiştir.⁵

Anadolu ağızlarının EAT metinlerine kaynaklık etmesi bakımından değerlendirilen fonetik ve morfolojik kriterlerden bazıları şunlardır:⁶

1. Ünlü uzunlukları
2. b->p- ve c>ç tonsuzlaşması
3. -k-, -k>-g-, -g değişmesi
4. Dil uyumu
5. +A/+gA yönelme hali eki, +I/+nI belirtme hali eki, +dAn/+dın ayrılma hali eki, turur/durur, dağı/takı, i-/er-, bol-/ol- gibi ikili şekiller
6. Yuvarlaklaşma temayülü
7. İlerleyici benzeşme
8. Art damak -k-, -k>-h-, -h değişimi
9. Art damak n (ñ) sesinin varlığı
10. b->m- değişimi
11. Art damak k->h- değişmesi
12. Gibi/bigi göçüşmesi

---

⁴ Gürer GÜLSEVİN, “Eski Anadolu Türkçesinin Yaşayan Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki İzleri”, *Aşık Paşa ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu-Bildiriler-*, 1-2 Kasım 2013 Kırşehir s. 172

⁵ Hayati DEVELİ; “Tursun Fakih Gazavatnamesinin Ağızbilimsel Özellikleri” *İlmi Araştırmalar* 17, İstanbul 2004/1, s. 100.

⁶ Mehmet Dursun ERDEM, “Ağızlardan Etkilenme Derecelerine Göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağızlar”, *İlmi Araştırmalar*, Sayı 22, 2006, s. 92. (83-110)

13.-İp/Up zarf-fiili ve bu zarf-fiilin çekime girmesi

14.Düz ünlülü bazı eklerin sebep olduğu dudak uyumsuzluğu

15.+IA eki

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin hepsinde görülen ortak özelliklerin dışında çeşitli varyantların da bulunması, metinlerin hepsinin standart dil özelliği göstermemesi nedeniyle özellikle Bursa'da yazıldığı bilinen ya da düşünülen bazı tıp yazmalarında Bursa ağzının izlerinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Özellikle M.D. Erdem tarafından yapılan bir çalışmada yer alan +IA ekinin günümüz ağızlarından hiçbirisi için ayırıcı bir özellik olmadığı, dolayısıyla hangi bölge ağzına dayandığının belirlenmesinin çok güç olduğu ifadesi, Bursa ağızları üzerinde çalışırken varlığı tespit edilen ekle ilgili olduğu için dikkat çekmiştir. Görüldüğü kadarıyla Eski Anadolu Türkçesine kaynaklık edebileceği ya da etkileyebileceği düşünülen ağızları belirleme noktasında bazı özellikler açısından bazı bölge ağızlarının öne çıktığı görülmektedir. Bu değerlendirmeye temel teşkil eden kriterlerden bir tanesi için şimdiye kadar yapılan ağız çalışmalarında sonuca götürecek malzeme çıkarılamamıştır.

“Bunların yanında +IA ekinin yoğun bir şekilde kullanıldığı metinler vardır. Eski metinler için ayırıcı bir özellik olan bu morfolojik özellik günümüz ağızlarından hiçbirisi için –en azından bugüne kadar yapılan çalışmalar neticesinde-ayırıcı özellik değildir. Bu sebeple hangi bölge ağzına dayandığını tahmin etmek güçtür. Ancak bu özellik EAT dönemi tarihi ağızlardan en azının birinin ayırıcı özelliğini bize göstermesi bakımından oldukça ilgi çekici bir tespittir. Dönemin Orta Anadolu, Doğu ve Kuzey Anadolu, Batı Anadolu ve Rumeli ağızlarının etkisinde yazılmış örnek metinlerde +IA ekine ayırıcı bir özellik olarak rastlamıyoruz. O halde bu morfolojik durumun bulunduğu ağız, belki Batı Anadolu ağızları içinde arkaik unsurları bünyesinde bulunduran ağız adacığı konumunda yerel ve küçük bir ağız olabilir.”⁷

+IA eki, Türkoloji çalışmalarının başından beri bilim adamlarını meşgul etmiş, kökeni ve işleviyle ilgili birbirinden farklı görüşler ortaya konmuştur.⁸ Zafer Önler, ekin zarf görevinde olduğunu örneklerle

---

⁷ Mehmet Dursun ERDEM, “Ağızlardan Etkilenme Derecelerine Göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağızlar”, *İlmi Araştırmalar*, Sayı 22, 2006, s.103.(83-110)

⁸ Söz konusu ekle ilgili görüşler için bkz. Ahmet Bican ERCİLİSUN, La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi, *Dil Araştırmaları Dergisi* Sayı: 2 Bahar 2008, s. 35-56

göstermiştir.⁹Musa Duman da ekle ilgili bir çalışmasında eki zarf yapan bir ek olarak ele almış, ancak bu ekin birçok EAT metninde ancak bütün EAT metinlerinde bulunmadığını belirterek yukarıdaki noktayı vurgularcasına +IA'lı örneklerin belirli bir bölgenin ağzını temsil edebileceğini söylemiştir.¹⁰

+IA eki, Bursa İnebey Kütüphanesinde bulunan Kitab-ı Makale isimli eserde yer alan farklı tıp yazmalarında işlek biçimde kullanılmaktadır. Aslında bu ekin kullanıldığı EAT metinlerinin taranması da ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir.

Aşağıdaki örnekler, Bursa kütüphanesinde bulunan ve Bursa'da yazıldığı tahmin edilen tıp yazmalarından alınmıştır.

2- üçüncü fañılda óammÀmuñ tedbirin bildürelüm bilgil ki óammÀmuñ eyüsi oldur kim bünyÀdı eski ve içi giñ 3- ola úubbesi yüksek ola ãuyı ne úatı ıssı ve ne ãovuú iètidÀl ile ve ne **acla** ve ne **üoúla** girmeye 4-yimegi miyÀne ola derleyince otura derlemek deri altındaâi èilletleri çıúarur óammÀmdan çıúıcaú ãovuú 5- ãu içmeyeler (107a Müntehib)

4- pes aña ùarfe dirler kim göz fiél-óÀl úan ùolar ol sÀèat bir òoros boàazlayup úanını **ıscaúla** 5- göze ùamzurular (110b Müntehib)

Varlığı ve işlek kullanımının bugün konuyla ilgili değerlendirmelerde önemi olan bu ek, Bursa ağzlarında mevcuttur. Elimizdeki derleme metinlerinde **acla**, **sabahla** ve **kolayla** örnekleri tespit edilebilmiştir. Ancak bu derleme metinlerinin Bursa ağzlarının tamamını karşılayamadığı açıktır. Gidilen köy sayısı, kaynak kişilerin, görüşme konusunun ve zamanının sınırlı oluşu gibi nedenlerle bütün ağız malzemesinin toplanması mümkün değildir. Eldeki veriler, bu ekin Bursa ağzındaki mevcudiyetini ortaya koymaktadır.

Àşla 4-12 Büyükorhan-Bayındır Köyü

sabÀla 105-21 Mustafa Kemalpaşa-Eski Balçık Köyü

sabÀla 146-6 Yenişehir- Eğerce Köyü

Úolayla 71-31 Keles-Baraklı Köyü

---

⁹ Zafer ÖNLER, “Türkçede –IA Zarf Eki”, Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992, Ankara, s. 9-15.

¹⁰ Musa DUMAN, “On the usage of the adverbial suffix +IA in Old Anatolian Turkish”, Turkic Languages 6, 2002, s. 8-18.

Sonuç

Eski Anadolu Türkçesinin Oğuzlar tarafından kurulup geliştirildiği bilinmektedir. Ancak bu yazı dilinin başlangıç tarihi ve yeri konusunda ne yazık ki kesin sonuçlara ulaşılabilmemiş değildir. Aynı şekilde kuruluşundan 17., 18. yüzyıla kadar farklı ses, şekil ve söz varlığı unsurlarını bünyesinde barındıran Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin yazıldığı bölgenin ağzından etkilenmiş olabileceği görüşü genel kabul görmekle beraber, bu ağzın ya da ağızların hangi bölgeye ait olduğu konusunda da sonuca ulaşılamamıştır. Bu makalede ele alınan kriterler ve +IA zarf ekiyle ilgili karşılaştırmalardan; dar çerçevede Bursa'da yazılmış 15. yy tıp metinlerine Bursa ağzının, daha geniş çerçevede İstanbul, Aydın, Amasya, Bolu'da yazılmış tıp metinlerinde (tespit edilebildiği kadarıyla Uşak, Kütahya, Karaman-) Batı Anadolu ağızlarının Eski Anadolu Türkçesini beslemiş olabileceği kanaati oluşmuştur. Konuyla ilgili son sözü söyleyebilmek için daha çok metin taramasına, daha çok ağız derlemesine ve daha çok mukayeseye gerek olduğu ise son derece açıktır.

KAYNAKLAR

- Develi Hayati (2004); "Tursun Fakih Gazavatnamesinin Ağız Bilimsel Özellikleri" *İlmi Araştırmalar* 17, s. 100.
- Duman Musa (2002), "On the Usage of the Adverbial Suffix +IA in Old Anatolian Turkish", *Turkic Languages* 6, 2002, s. 8-18.
- Ercilasun Ahmet Bican (2007), "Oğuz Türkmen Dil Kaynakları" *Makaleler, Dil- Destan-Tarih-Edebiyat*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Ercilasun Ahmet Bican (2008), La Enklitiği ve Türkçede Bir "Pekiştirme Enklitiği" Teorisi, *Dil Araştırmaları Dergisi* Sayı: 2, s. 35-56
- Erdem Mehmet Dursun (2006), "Ağızlardan Etkilenme Derecelerine Göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağızlar", *İlmi Araştırmalar*, Sayı 22, (83-110)
- Gülsevin Gürer (2013), "Eski Anadolu Türkçesinin Yaşayan Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki İzleri", *Aşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu-Bildiriler-*, 1-2 Kasım 2013 Kırşehir s. 172
- Karahan Leyla (2011), *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Karahan Leyla (2013), "Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olma Sürecine Dair Düşünceler" *Aşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu-Bildiriler-*, 1-2 Kasım Kırşehir, s.219

- Önler Zafer (1992), “Türkçede –IA Zarf Eki”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, Ankara, s. 9-15.
- Şahin Hatice (2012), “Bursa Yerli Ağızlarında Birincil Uzun Ünlüler Üzerine”, *Diyalektolog*, S. 5, s. 1-7